

SLAVOMIR SAMBUNJAK

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

ENIGMATIKA U *PLANINAMA* PETRA ZORANIĆA

Pošto su navedeni enigmistički postupci u *Planinama* Petra Zoranića, u članku se pretpostavljaju rješenja u, čini se, u čakavskome romanu dosad neriješenim mjestima pisanima "pod koprinom". Potom se dobiveni rezultati uspoređuju s dotadanjom praksom u romanskim književnostima.

KLJUČNE RIJEČI: *Petar Zoranić, Planine, zagonetka.*

*

U Zoranićevu romanu *Planine* (1536) upada u oči autorova želja da postavlja zagonetke,¹ makar i ne uvijek teške te makar odmah i odgovorio koje je rješenje na njih. Tako barem na dvama mjestima nalazimo zagonetku koje je razrješenje "godina", "vrijeme", s tim da u djelu rješenje postoji u jednome slučaju,² ali je u drugome odgovor izostao, premda je lako dokučiv.³ Tima bi se dvjema zagonetkama možda mogla pridružiti i jedna koja forme zagonetke nema, ali je kao zagonetka čuvena i stara, pa zaista možda i u Zoranića jest riječ o zagonetci, makar tako i ne izgledala: riječ je o slici drveća s listovima koji su zlatni i zeleni,⁴ pa bi rješenje

¹ Zagonetka je "jednostavan oblik koji se sastoji u postavljanju pitanja na takav način da se neposredno navode skrivene, neobične, ili s posebnog aspekta viđene osobine nekog predmeta, osobe ili pojave, pri čemu se očekuje jasan i nedvosmislen odgovor. Struktura je zagonetke određena načinom na koji se postavi pitanje, a njezino je podrijetlo u mitskom ispitivanju kod procesa inicijacije članova neke zajednice. Za razumijevanje i analizu zagonetke nužno je poznavati kontekst u kojem se one oblikuju" (Solar, 2007).

² *Planine*, Kap. X: "I mileći ju i pitomeći vidi mu se da iz jele jedan oral zlatom glavom, a s kreljutom jednim bilim, drugim čarnim, ne domišljajući se hrlo priletiv iz krila mu je uhvati i unese."

³ *Planine*, Kap. XVI: "Nu – reče Gostmil (tako mu jime biše) – vidit ću ki vaju hitrijega uma bude da ganku ovu istumači i zagana: Jest otac jedan ki dvanadeste sinov jima: svaki sin sinov bilih trideset a čeri trideset čarnih, i svi jednake liposti i kriposti i razlike, svi neumrlji a svi umiraju.

Svi i svaki za uganati i iztumačiti ganku zamišljen osta i jazikom muče a misalju privračajući, očima simo-tamo varteći a nigda rukom mahnuv i glavom pokimav, kako jest običaj kim nikuko prozora um u pamet klade i pak tudihaj misal izpusti. I dobar hip u to stavi, ni jedan, budi da svi svoju ćud rekoše, istumačiti umi. –Nu – reče Gostmil – pokol ni jedan stumačiti umi ganku, rok vam do sjutra bude varh nje misliti."

⁴ *Planine*, Kap. XX: "Ovi perivoj jest vičnjoj Slavi posvećen, u kom, kako vidiš, sva dubja, bilja i cvitja vazda zelena s procvatom vičnje primalitje uzdrže", te: "i uzgor pozrivši vidih gdi nad dubom zlatolisnim vila jedna s krunom od dragih kamikov na glavi a s kreljuti na plećih sve svitlih paunjih perov".

također moglo biti "godina", jer se u njoj smjenjuju dani s noćima. Rekosmo, primjer je prastar, orijentalni, a kao zagonetka vezan je uz lik Turandot. No, kao u mnogo srednjovjekovnih i renesansnih djela, u *Planinama* nailazimo na mnoštvo zagonetki, kao stanoviti dokaz o tome da je čitalački ukus tu formu volio barem koliko poslovice i akrostihove:⁵ jedna za drugom nižu se zagonetke i nude rješenja, te se i organiziraju natjecanja u odgonetavanju zagonetki. Tako je u *Planinama* bilo na plandištu upriličeno natjecanje u kojem su sudjelovali pastiri Sladmil i Plinko.⁶ Zagonetke su u stihovima, neke su preuzete iz Vergilija i Ovidija a neke iz Sannazara.⁷

Često u svome tekstu P. Zoranić naglašava alegorijski karakter svojega romana,⁸ i u pojedinostima i u cijelosti.⁹ No i alegorija je vid zagonetke, pa bi je lako bilo izjednačiti s onim što pjesnik naziva *koprinom*. Naime, odmah na početku djela Zoranić govori o alegoriji kao o *koprini*,¹⁰ i to tako da je očito da su značenja tima riječima vrlo bliska, istoznačna. Pa ipak, što je alegorija, općenito i u Zoranića, zna se, a *koprina* bi mogla označavati veo, iako riječ izvorno nije talijanskoga porijekla (od *coprire* "pokriti"), pa bi Zoranićevo "govoriti pod koprinom" moglo značiti prikrivanje smisla govora, tajanstveno, skriveno prenositi govornu poruku, a da ona ne mora imati dosljednu paralelu, kao u alegoriji, već bi mogla biti enigmom ili zagonetkom. Tako se Zoranić svojski trudio da prikrije Petrarkine *Trionfe* kao svoj uzor i izvor (izbjegava riječ *trionfo*, izjednačuje riječi *Divnić* i *Divinit'a*, premda su neusporedive i značenje im nije ni u kakvoj objektivnoj vezi) (Sambunjak, 2010). Ali, a to nam se čini toliko važnim da ćemo na tome graditi svoje istraživanje ovdje, govoreći o Petrarki i Zoranićevo pisanju "pod koprinom", možda je dopušteno upozoriti i na to da je u Italiji renesansnoga doba koprena, veo, kao izraz za tajnovit, prikriven govor, općenito dovođena u vezu s jednim likom iz antičke mitologije, poslije čestim likom u alkemijskim i sličnim hermetičkim djelima, s Izidom (Fulcanelli, 1972: 61-66 i 139).

*

⁵ Primjere poslovice u *Planinama* vidi u Kap. XIV, u stihovima u kojima se smjenjuju Rajko i Svitko, dok su akrostihovi pretežito u pjesmama u Kap. VI.

⁶ U *Planinama*, Kap. XIV Zoranić i reflektira o zagonetci: "I da znate, da bih vas i rojstvo vaše ne znal, mnil bih da ste iz nikh plemenitih gradov poj izveli, jer ne samo način gizdav od poja ukazali ste da i nutrnje dumboke misli izveli ste (...)"

⁷ Vj. Štefanić, cit. u PSHK, knj. 8: 119.120, bilješke. Zagonetke su u Kap. XIV sljedeće: "SLADMIL: Rec meni, restuć na koj su tržani / kraljev ime uzdržuć cviti napisani, / tere se ustani, reći ću da s' dobil / gusle i glas mani i da s ganku upril. / PLINKO: Rec, u ki svita dil tri pedi prem toko / sa svake strane cil nebo je široko, / reć ću da tve oko umilo j' razvidit / i da pojuć slatko mene s' umil dobit. SLADMIL: Reci mi, ki je cvit toliko spametani, / da sobom obratit gre kud gre sunčen plam; / jinako znaj zaman da ćeš danas peti, / a ja ću glas slavan tvoga poja uzeti. PLINKO: Rec, plaćući zleti ka ptičica poje / i prebritke šteti z nemilosti svoje; / jinako znaj tvoje petje bit će zaman, / a kroz pismi moje ja ću bit poštovan. SLADMIL: Rec, ka zvir razboran um jima na saj svit, / da gre život opran misecu poklonit, / ako to stumačit umiš, reć ću takoj, / da ćeš pohvaljen bit po družini ovoj. PLINKO: Rec mi, ka ptica onoj jedina na sej svit / skupi drivje za svoj život sama zgorit; / tere ću ovo rit da sva ova družina / tebe će proslavit i sva ova planina."

⁸ Primjerice, na kraju: "SVARHA / Majus incepit, September perfecit / istorice et allegorice/ 1536/".

⁹ Jednom primjeru alegorijskoga govora u *Planinama* posvećen je ovaj naš rad.

¹⁰ Već u posveti svojega djela kanoniku Mateju Matijeviću (Mattheo de Mattheis) autor govori o *koprini* sažimajući osnovnu ideju *Planina*: "I pod koprinom lik išćući za beteg ljubveni uličiti, na planine i k vilenici pojdoh, u kom prohodu mnoga pastirska petja i pripovisti od pritivora junakov i devojak u dube, cvite, vrulje i vode iz deželj naših počitajući sliših po vilenici pake oprošćen bih i u baščinu drugim putom zavrnuh. Ta dake put moj pišući PLANINE natpisah, a pod koprinu toga elizijska polja razume se; (...)" Očigledno je da je čitav roman alegorijski.

A riječ *korprina*, osim na početku i još ponegdje u *Planinama*, na zanimljiv je način upotrijebljena u onom poglavlju romana u kojem je riječ o Jelinu *nadgrebju*, epitafu, nadgrobnom natpisu. Taj je način utoliko zanimljiviji što Zoranić izričito upozorava da su u natpisu "pod koprinom" skrivena tri smisla, značenja,¹¹ a znanost i kritika koji su se *Planinama* bavili pravili su se da to izravno autorovo upozorenje uopće ne primjećuju – ignorirali su ga.¹² Istina je da nije lako otkriti prikriveno značenje toga dijela *Planina*, dapače, bez pažljiva uvida u prvo izdanje djela, taj je cilj nemoguće dosegnuti – uvjereni smo naime da tri značenja pod koprenom proizlaze iz igre riječima pisanih sad velikim, sad malim slovima, iz činjenice da su stihovi epitafa sad uvučeni, a sad izvučeni, i iz drugih grafičkih informacija, ali koje nažalost, uglavnom ne možemo primiti u modernim izdanjima *Planina*, jer je njihov pravopis usklađen sa suvremenim, tj. ignorirani su grafostolistički postupci koje je primjenjivao autor.¹³ A to je, ponavljamo, nenadoknativa šteta. *Planine* bi trebalo izdavati drukčije negoli se to činilo dosad (slično vrijedi i za Hektorovića,¹⁴ a tko zna i za koliko još drugih djela starijih razdoblja, kojih se značenje iz neznanja i nebrige modernih sakati). Svakako, u pjesnikovu uvodnu tekstu u epitaf, i u informaciji da postoji govor pod koprenom, iz slogova i riječi s velikim slovima,¹⁵ a protivno zakonitosti koja vlada u cjelini djela (i suprotno od tada važećih pravopisnih pravila), može se izvući prikrivena poruka da ono značenje koje će se otkriti u *nadgrebju* valja držati tajnim: velika slova koja se pojavljuju u tom dijelu kap. XXII (ima ih sedam, što je broj simboličan i karakterističan za značenje *Planina*) prenose poruku koja glasi: TAIT CIN "učini tajnim", a u imperativu, s jedne strane čakavskome, ispadaju dočetni *i*, no s druge "pošpurenome" latinštinom, talijanskim, na sintaktičkoj ravni. Svakako, poruka je sadržana u pretežito neobičnoj i neopravdanoj uporabi velikih slova u tekstu:

TAd uesel usfemu u baschini i na stanyu xelinom zdraf
slobodan cestit i blagouit gredih : i pridoh : chmistu
chadi naglom smartyu:umorena lipa plemenita i gizdaue
Iele : i uplemenitu grebu zatuorena bisce chi na chlo(n)dah uz
uisen razlichi Texanimi i umichye yzdelanimi : i pouechie
schaglenica yzatuor od greba chi chacho sator stasce ux=
uyscen : i tui napisa troya pod razliche choprine : odgne
smarti hitro izdilana bisce:chu proctif gorcho proplachah

¹¹ *Planine*, kap. XXII: "tuj natpisa troja pod razlike koprine od nje smarti hitro izdilana biše."

¹² Ako su se ipak zapitali o smislu te Zoranićeve tvrdnje, znanstvenici su nudili općenite i neobrazložene pretpostvke. Tako Švelec i Vončina (*Planine*, 1988: 214, nap. 10) pretpostavljaju da je kod tri *koprine* riječ o trima pismima: ćirilici, latinici i glagoljici, kojima da je natpis mogao biti napisan, ili o trima jezicima, hrvatskom, latinskom i talijanskom.

¹³ Stanovito autorovo upozorenje da će se u djelu provoditi igra skrivanja značenja u velikim slovima upotrijebljenima mimo pravopisnih pravila nalazi se već na samom početku *Planina*, u posveti. Tamo su velikim početnim slovima navedene ključne riječi romana: MISAL, Ljubav, Narav, Vilu, Turvitaš, Garčkoj, Junakov, Devojak, Dube, Cvite, Vrulje, Vode, Vilenici, Latinskim, Hieronima, Milosti, Ninu, Gradu, Zril, Voća.

¹⁴ Sambunjak i Sambunjak, 2009: 358-359, gdje se iz velikim slovima napisane riječi TVARDAGLIV premetanjem dobiva osnovna tematska informacija TVDA VI GRAL.

¹⁵ Poznato je i bjelodano da Zoranić tajna značenja prenosi uporabom velikih slova ili isticanjem slogova, ali je drugdje u svome djelu to objašnjavao. Tako u pjesmama u kojima imena ljubavnika/ljubavnica donosi u stihovima kojih je primarni smisao nezavisan o toj sekundarnoj, skrivenoj poruci: IA GVduch ZORom RAN "JAGU ZORAN", ili: MAR razum moi I, YA "MARIJA", odnosno u *nadgrebju* Divnićevu: golubicay VRAI "jURAJ".

spominayuchise od dobrohtinya gneye do mene i ugisto da
 pod gne sincem Crila aliza boglie rechi pod uite Iele gra=
 nami mnoga petya pel byh : gnoy huala i cast iermi zril uz
 roch dauase : budi dase toga ya ne dostoyan saznayu i poz
 niuam : anadpise nagrebu tacho gouorahu : Nadgrebye.¹⁶

A koji je smisao te zapovijedi o potrebi za tajnovitošću?

Premda se *Planine* općenito smatraju protuturskim djelom, valja priznati da, kao ni u Marulićevoj *Juditi*, Turci nisu nigdje u djelu izravno spomenuti.¹⁷ Doduše, vuci koji ugrožavaju stada i pastire, kraj u cijelosti, nisu tek vuci uobičajeni u pastoralama, (to je topos i u antičkima, kada su Turci bili jako daleko), ali nisu ni jasno od toga toposa pastorele diferencirani: rado bismo, s pravom, u njima vidjeli Turke što upravo osvajaju prostore o kojima Zoranić pjeva, ali da bismo bili apsolutno sigurni da su neprijatelji Turci a ne divlje životinje, valjalo bi nam kazati i više nego što je Zoranić kazao, a mi dosad u njegovu djelu čitali. No, možda je Zoranić, a možda i Marulić, možda su europski pisci toga doba željeli biti vrlo obzirni prema Turcima,¹⁸ ne izazivati ih nepotrebno, pa ih kao neprijatelje nisu ni spominjali u svojim najvažnijim hrvatskim djelima (uostalom, Turci su prodrli na Balkan uglavnom po pozivima koje su im domaći feudanci upućivali da ih ojačaju u sukobima sa susjednim, drugim kršćanskim feudalcima). A ako je tako, ako su htjeli govoriti o otporu Turcima ne imenujući ih izravno, možda je njihovo ime trebalo kazati prikriveno. Možda se ono nalazi skriveno u Jelinu epitafu!? Jer, riječi i slogovi koji započinju velikim slovom, kao da daju takav nekakav smisao: ZVED NEBA XEST: IELICU ZEME, YZGORI, NE PODA MUY ISMAIELU, "Izvedi žestinu iz neba: Jelicu će uzeti, izgorjeti, neće (je) predati Muji Ismaelu". I dok je načestće tursko ime Mujo, Turci su kao narod zvani Ismelićanima. U *nadgrebju* je prikriveno ime neprijatelja, tako da tek sad možemo biti sigurni da su *Planine* protutursko djelo, da je njihov autor kiptio mržnjom na Turke, ali je želio da ta poruka ostane tajnom. I ta je poruka prenesena piščevom upotrebom velikih slova na mjestima na kojima nisu opravdana, ali i malim slovima, pa i čitavim riječima, koja za majuskulama slijede:

Zvedra Neba sinu = ter mladu goyenu
 Xestoch trisch priuinu = Ielicu Zelenu
 Meni razcuiglenu = potoch od suz gorchih
 Yzdri i prichrenu = sardacce od xil svogij
 Gori na Nebesih = fglubuenoy ulici
 Posrid drug blaxenih = sadye pri Danici
 Munu i prošinu = yxestoch trisch lupi
 Y roske Ielinu = zlachiene pritrupi
 Smart ftrischu oggnenu = sglauom carnochosom
 Ielu prizelenu : pritar britchom chosom (*Planine*, f. 72)

¹⁶ *Planine* ovdje citiram prema fototipskome izdanju JAZU iz 1952, f. 72., pretežito pak prema PSHK, knj. 8.

¹⁷ Da se Marulićevo protutursko djelovanje može dovesti u vezu sa Zoranićevim pisanjem *Planina* dokazom je lik Marula pastira i njegove tužbe. Dapače, izbjegavanje izravnoga imenovanja Turaka kao da upućuje na Zoranićevo ukazivanje na Marulićevu *Juditu*.

¹⁸ Sambunjak^a, 2009, gdje dokazujem pretpostavku da je i u Hektorovićevu *Ribanju* naznačena potreba za protuturskim djelovanjem, ali Turci ni tu nisu izravno spomenuti.

No, u epitaflu nije prikrivena samo mržnja na Turke (kojoj ne bi smetalo da Jeličino mrtvo tijelo bude sprženo vatrom, samo da ga se ne dokopaju Turci), već je u sljedećem značenju "pod koprinom" govoreno ipak i o ljubavi i vjeri, i to kršćanskoj, čednoj, žuđenoj zoranićevskoj – ljubavi i vjeri u Boga i nebo: prikrivena je informacija o višoj stvarnosti, svetoj, pa ona i zavređuje da bude snažno obojena svetim jezikom: staroslavenskim, Jerolimovim, rekao bi Zoranić,¹⁹ a za razliku od narodne čakavštine kojom su pretežito *Planine* pisane.²⁰ Informacija slijedi, opet doduše iz igre velikim slovima, ali samo onima koja se nalaze u uvučenim redcima epitafa, i onima iz unutrašnjosti stihova: NEBA XIZYN PODAY IEI "Nebeski život podaj joj". *Žizn6* je, naime, staroslavenska riječ za "život", a u *Planinama* dolazi s umetnutim vokalom, zbog lakšeg izgovora. Evo kako je ostvarena ta tajna poruka:

Zvedra Neba sinu = ter mladu goyenu
 Xestoch trisch priuinu = Ielicu Zelenu
 Meni razcuiglenu = potoch od suz gorchih
 Yzdri i prichrenu = sardacce od xil svogij
 Gori na Nebesih = fglubuenoy ulici
 Posrid drug blaxenih = sadye pri Danici
 Munu i prosinu = yxestoch trisch lupi
 Y roske Ielinu = zlachiene pritrupi
 Smart ftrischu oggnenu = sglauom carnochosom
 Ielu prizelenu : pritar britchom chosom (*Planine*, f. 72)

*

Otkud poznavanje zagonetna literarnoga govora u Zoranića i *Planinama*? Je li to nasljeđe staroslavenske kulture, koja je mnoštvo postupaka te vrste poznavala, ili možda ipak zapadnoevropske, posebice talijanske, koju je Zoranić podjednako dobro poznao i volio kao i staroslavensku, iako se žalio da domaći pisci radije pišu na romanskim jezicima negoli na hrvatskome. Čini se da ćemo, želimo li biti objektivni, ipak morati pristati uz ideju da je sklonost zagonetci u Zoranića plod nastao više po talijanskim negoli po staroslavenskim utjecajima, kao što je i neusporedivo prisutnija u romanu kultura i literatura romanska, negoli staroslavenska, i bez obzira na važnost koju pjesnik pridaje Jeronimu i njegovu učenju, glagoljaštvu. Bit će, dakle, da je izvor toj Zoranićevoj sklonosti potrebno tražiti na tlu Italije, od rimskih vremena pa dalje, ponajprije u Ovidija, autora *Metamorfoza* koje su toliko silno utjecale na Zoranića,²¹ i prema kojemu je dvanaesto stoljeće u Europi nazvano "Ovidijevim dobom", zbog omiljenosti toga pisca, kod trubadura i truvera posebice (Vinja, 1982: 22). A Ovidije je bio progonjen u svoje doba, protjeran na Pont, pa je tajnovit govor morao koristiti i iz toga razloga – da ne bude otkriven kada želi kazivati u tajnosti, a ipak javno. Koristio je mnogo postupaka pri prikrivanju pravoga značenja svojih tekstova, neki su mu zajednički sa Zoranićem, pa je čak i napisao knjigu pod lažnim imenom, ali je u tekstu enigmatski ostavio dokaze o svojem autorstvu.²²

¹⁹ I Zoranić je prihvatio neistinitu domoljubnu dogmu da je sveti Jeronim autor glagoljice.

²⁰ O elementima staroslavenskoga jezika i stila u *Planinama* usp. Vončina, 1977.

²¹ Fulcanelli, *Las Moradas Filosofales*;: 57, u skladu s pravilima fonetske kabale Ovidijeve *Metamorfoze* smatra jajetom filozofa: *ovum, ovi*.

²² Usp. Pau Bielsa Mialet, *De Rerum Carmine*.

Zagonetno pisanje prisutno je u antici, rekosmo, ali i u srednjem vijeku, kako u latinskome jeziku, tako i u narodnome. Na Zapadu, naročito su mu se posvetili trubaduri, prvi pjesnici na narodnom jeziku, koji su poznavali dva osnovna načina pisanja i pjevanja: *trobar clus* i *trobar leu*. Ti poštovaoci *gaie sciencie*, "vedre znanosti", imali su više razloga za to da se njihovo zatvoreno pjevanje, *trobar clus*, primi i razumije selektivno, nekima da značenje bude dostupno u potpunosti, drugima, pak, tek djelomično, s maglama i tamama, nejasno i prikriveno. A mi imamo razloga vjerovati da je trubadurska tradicija dospjela do Zoranića naročito osnažena zbog veza koje Nin ima s Provansom i Okcitanijom, bilo izravno, posredstvom zajedničkih svetaca,²³ bilo posredno, preko karitanskoga petrarkizma, i drugačije, Anžuinaca,²⁴ primjerice. Također, trubadurska je znanost mogla dospjeti do Nina i Zadra preko talijanske velike pjesničke triade što su trubadure i Provansu poznavali i cijenili,²⁵ posredstvom velikana kakvi su Dante, Petrarka i Boccaccio, pisci i pjesnici za koje je poznato da su imali velik utjecaj na Zoranića.²⁶

Premda se neki talijanski historičari i teoretičari književnosti oštro protive običaju da se *La Divina commedia* tumači alegorijski, jer da se na taj način gubi prisutnost čovjeka u tome humanističkome spjevu, ipak je vrlo vjerojatno da je i sam Dante, sudeći barem prema njegovim teorijskim djelima, bio sklon tome da svoj opis putovanja zagrobnim svijetom tumači u prenesenu značenju, u cijelosti i u pojedinostima. Već ta sklonost alegoriji, rekosmo, pokazatelj je sklonosti zagonetnome, tamnome izražavanju pod velom, kako u velikome Danteovu spjevu, tako i u manjim djelima, pjesmama posebice. Kod Petrarke pak nalazimo igru riječi u kojoj on u vezu dovodi *lauro*, biljku, "lovor", s imenom svoje Dame, *Laura*, što je nesumnjivo jedan od postupaka karakterističnih za enigmatiku. Slično vrijedi i za Boccaccia kod kojega nailazimo na nesporazume i zamjene, igre imenima i riječima uopće, a prijatelj je Petrarkin i tumač i biograf Danteov. Dakle, pored toga što su spomenuti veliki humanistički pisci izravno svojim djelima utjecali na Zoranića, utjecali su, posebice Petrarka, i na zakašnjele trubadure petrarkiste koji su se okupili na dvoru Napuljskoga kraljevstva, a među kojima je i pisac koji je neposredno i najjače utjecao na Zoranića, Jacopo Sannazaro sa svojom *Arcadiom*.

Degenerirano i zakašnjelo okcitansko je trubadursko pjesništvo preživjelo u susjednoj i prijateljskoj Kataloniji, i onda kada je već sasvim zamrlo na drugim stranama Europe. Na prostor talijanskoga jezika preneseno je s Kraljevstvom Aragon, koje je na Siciliji i u Napulju imalo vlast. Prenio ga je naročito Cariteo, Garet, Katalonac koji je s domaćim pjesnicima pripadao jednoj čuvenoj onodobnoj književnoj akademiji, Pontanovoj, kao što je i inače razmjena pjesnika među Italijom i Katalonijom tada tu bila uobičajena: primjerice, katalonski trubadur i slikar Pere Serafi porijeklom je iz Kalabrije. Nitko, pak, u to doba nije pisao liriku a da to nije bilo pod utjecajem Petrarke, pa ni ti kasni trubaduri. Zato to pjesništvo, onda kada vrši utjecaj na hrvatske renesansne pjesnike, i zovu karitanskim petrarkizmom.²⁷

²³ Sveta Marcela i sveti Asel.

²⁴ Kao i kod Anžuinaca, u grbu Zoranića nalazi se ljljan: *Planine*, Kap. II: "Žiljbil jest zlamen Zoranić stari, ča Latini zovu arma ali insegna."

²⁵ Dante i Sordello, Petrarkini *Trionfi* protumačeni trubadurski i njegov provansalski boravak, Boccaccio i njegovo ugledanje na književnost na provansalsko-venetskome jeziku.

²⁶ Fališevac, 1982; Tomasović, 1978; Sambunjak, 2010.

²⁷ Slamnig, 1973: 37-39; Tomasović, 2003.

Rekosmo već, jedan od najvećih pjesnika toga napuljskoga kruga onaj je koji je naj snažnije utjecao na Zoranića, Sannazaro, pjesnik i političar koji je imao duboke veze s Provansom, pa za sebe i misli da je Provansalac (jer mu je to i jedan bliski predek s dvora dobrog Kralja Rénea)²⁸, te zajedno s protjeranim kraljem Napulja i sam zaista odlazi u egzil u Provansu. S druge strane, poznato je da je Sannazaro rado u svojim djelima, a najviše u čuvenoj *Arcadiji*, koristio enigmatske postupke, igre riječima i zagonetke.²⁹ Te je postupke mogao preuzeti iz književnosti, ali i iz onodobne filozofije i znanosti, iz hermetizma i kabale.

*

Time se vraćamo prije spomenutoj božici lica sakrivena velom, tajnovitoj i mudroj božici, vidu Velike majke, Bogorodici čije dijete umire i uskrsava, ponegdje izjednačavanoj, u srednjem vijeku, s Crnim madonama i Marijom Magdalenom. Postala je ta crna božica simbol za osnovnu tvar alkemičara, a renesansa je doba kada ta tajanstvena "znanost", praktični hermetizam, cvjeta u Europi (Banić Pajnić, 1989: 84-98). Ništa tu nije jasno, sve je višeznačno i skriveno, prvo značenje nikad samo ne nosi istinu – ona je skrivana na sve moguće načine. Smisao alkemijskoga teksta postaje dostupan nadahnućem, u molitvi, čudom, dohvatljiv sasvim rijetkima, dok je većina nedostojnih svjesno i namjerno upućivana na pogrešne tragove. Samo su posvećeni mogli ostvariti cilj – kamen mudrosti. Jedno od sredstava za njegovo postignuće, odnosno za zamagljivanje smisla, jest i kabala, igra riječi koja se ostvaruje u anagramima, palindromima, upotrebom slika i crteža, slova i rebusa (Meldi, 2002: 43-46). Tu alkemijsku kabalu možda najbolje predstavlja primjer u Colonninoj *Hipnerotomachiji Poliphili*, kad je značenje "Salomon" bilo predstavljeno ručicom i grančicom vrbe: *saule a main* (Meldi, 2002: 45), ali, jasnu predodžbu o tome kako se značenjem riječi moglo igrati, i tako ga prikrivati, možemo vidjeti i inače u tarotu.

Tarot je tipični proizvod hermetične renesansne Italije:³⁰ u njem se iz kaosa predstavljena Ludom, Matom, kroz kušnje i razvoj, uz pomoć Pustinjaka, L'Hermita (s H kao u Hermes!)³¹ stiže do uređena svijeta, Le Mondea.³² U tarotu je, naravno, prisutna i alkemijska kabala pa, jer gotovo svaka velika arkana nosi ime kao što gotovo svaka ima svoj broj, naziv karte Zvijezda, *L'étoile*, primjerice, može biti trojak: još i *le toue occ.* "izvor" te *le toi île*, fr. "tvoj otok" (Jodorowsky i Costa, 2004: 253). A ne zaboravimo da *Papessu* tih karata neki vide i prikazuju kao Izidu (Wirth, 1986: 128), dok bi drugi tu božicu radije vidjeli u *Temperanciji*:

Boginja Izida, sjedište mudrosti koje su templari štovali kao Crnu Madonu, u tarot kartama je prikazana kao *Umjerenost* (Murphy, 2006: 199).

²⁸ Baigent i sur., *Il Santo Graal*: 144.

²⁹ Usp. npr. političku dosjetku kojim se narugao Cesaru Borgiji, cit. u: Doroghy, 1986: 493., te značenje koje se pridaje podzemnome toku rijeke Alfeo, cit. u: M. Baigent i sur., *Il santo Graal*: 133-134.

³⁰ Glen W. Erickson, cit. u: Dan Burstein, *Tajne Da Vincijeva koda*: 345: "Tarot je, kako sam ustvrdio u nekoliko knjiga i članaka, niz minijaturnih slika koje kriju niz prizora, a od kojih je svaka sastavljena od para pravilnih poligona, dok su poligoni određeni proporcijama niza Pitagorinih trokuta. Te slike, koje tvore andeoski jezik, središnji su dio kršćanske kabale stvorene iz svog neoplatonskog parnjaka. (...) Joachim de Fiore, Giotto, izvorni umjetnici koji su oslikavali tarot-karte, Fernando de Rojas i Shakespeare razumijevali su srž tog jezika i njegovo mjesto u Ivanovoj teologiji riječi (...) Veliki Arkan je (...) robusna središnja crta tradicije okultnog."

³¹ "Pustinjak" u: Chevalier i Gherbrant, 1983.

³² P. A. Rossi, uvodna rasprava u: Meldi, 2002.

No, nama će biti naročito zanimljiva činjenica da je drugo ime za tarot karte *Trionfi*, činjenica zanimljiva i presudna naprosto zato što su velikim dijelom karte nastale kao ilustracija Petrarkinoga spjeva,³³ s njim imale zajednički izvor, a on je naročito cijenjen u renesansi i dobro prikriiven u *Planinama* Petra Zoranića.

A Zoranić nije *Planine* pisao kao prikrivene Petrarkine *Trionfe* (i slikarske, također) zato što bi u toga humanističkoga genija bio "krao", plagirao i slično, već zbog svoje vlastite originalne i genijalne ideje: zbog toga što je procijenio da je u svojoj dubini ideja Petrarkinoga spjeva izuzetno slična onoj zastupljenoj u viteškim romanima, u hermetizmu i u tarotu. Pritom je Zoraniću, kao umjetniku riječi, naročito pomogao naziv koji se koristio za tarot, "trionfi": sve je to zapravo prikaz putovanja sa svrhom duhovnoga usavršavanja i preobrazbe, pa događali se obrati dramatično, kao u *Planinama* i viteškim romanima, što *Planine* također jesu (Z. Sambunjak, 2010), ili tek stupnjevito i ravnomjerno, kao u Petrarkinim *Trionfima*, gdje se od Amora stiglo do Božanstva nekako prirodno, bez velikih skokova, ali kroz suprotnosti. A kako je prisutnost alkemijske problematike u *Planinama* nesumnjiva i već naslućena (Novak, 2004: 75), to je postupak prikriivanja zapravo u Zoranića nuždan i zakonit postupak: karakterizira hermetizam i pjesništvo koje je na njem izrastalo, posebice viteške romane. Ninski nam pjesnik želi poučiti, (sukladno metodskom zahtjevu koji se pred njegovo djelo kao pripadno hermetičkoj literarnoj vrsti postavlja, dakle: skrovito), da je rodonačelnik hermetičkoga pisanja "pod koprinom" zapravo pjesnik kojega on u najvećoj mjeri cijeni, Francesco Petrarca, a on sam, Petar Zoranić, da se svrstao u onaj duhovni tijek renesansne Italije koji petrarkistički hermetizam razvija i unapređuje tako da stvara hermetične viteške romane i tarot karte, *trionfe*.

*

Zaključujući, kažimo: U Zoranićevu alegorijskom romanu *Planine* naglašena je sklonost zagonetkama i skrivanju značenja, pa se tako u Jelinu epitafu skrivala protuturska poruka pjesnikova, a inzistira se i na čuvanju tajne. Otkriti skriveno bilo je moguće pošto se ustanovilo da je autor odstupio od pravopisnoga pravila o pisanju velikih slova provedenoga u djelu, te da je i tu, kao prije u pjesmama s akrostihovima, igrama riječima i slogovima ponudio čitatelju značenja "pod koprinom". To je stari literarni postupak, ali je karakterističan za enigmistiku te za hermetizam koji je tada, u renesansi, cvjetao u Europi, pa je još jednim dokazom o Zoranićevoj ovisnosti o zapadnoj kulturi i literaturi.

LITERATURA

Erna Banić-Pajnić, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Globus / Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Odjel za povijest znanosti, Zagreb, 1989.

³³A. Vitali, T. Zanetti, "Questo gioco rimanda ai Triumph di Francesco Petrarca, in cui il poeta trecentesco descrive le principali forze che governano gli uomini attribuendo loro un valore gerarchico."

Pau Bielsa Mialet, *De Rerum Carmine*, http://books.google.hr/books?id=qTfZtGLd8wcC&dq=bielsa%2Bde+rerum+carmine&printsec=frontcover&source=bn&hl=hr&ei=DHGCS5y9C8-I_Abi3pWOBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CBIQ6AEwAw#v=onepage&q=&f=false

J. Chevalier i A. Gheerbrant, *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.

Zvonimir D o r o g h y, *Blago latinskoga jezika. Citati, sentencije, poslovice, krilatice uzrečice; varia, anacreontica, curiosa*, SNL, Zagreb, 1986.

W. Glenn Erickson, "A Philosopher Looks at *The Da Vinci Code*", http://209.85.129.132/search?q=cache:6XRpQEDAMN4J:www.secretsofthecode.com/Bonus_Erickson.cfm+glenn+W.+erickson%2Bburstein&cd=5&hl=hr&ct=clnk&gl=hr&lr=lang_sr

Dunja F a l i š e v a c, "Odjeci Danteova djela u Zoranićevim *Planinama*", *Zadarska revija*, 31, br. 5-6, 1982, str. 365-381.

Fulcanelli, *Il mistero delle cattedrali e l'interpretazione esoterica dei simboli ermetici della Grande Opera*. Terza edizione ampliata con tre prefazioni di Eugène Conzeliet, F. C. H., Edizioni Mediterranee, Roma, 1972.

Fulcanelli, *Las Moradas Filosofales*, <http://upasika.com/docs/fulcanelli%20Las%20moradas%20silosofales.pdf>

Alejandro J o d o r o w s k y i Marianne C o s t a, *La vía del Tarot*, Traducción de Anne-Hélène Suárez Girard, Ediciones Siruela, 2004.

Diego Meldi, *Tarot: povijest, simbolizam, igra*, prijevod: Lidija Šare, Marjan tisak, Split, 2002.

Tim Wallace Murphy, *Otkrivanje tajnog kršćanskoga koda. Skrivene poruke unutar Crkve i renesansne umjetnosti*, Zagreb, 2006.

Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*. Svezak I, Marjan tisak, Split, 2004.

Planine che zdarxe usebi Pisni pete po Pastirich, Pripouisti, i Prituori Iunachou i Dechlic, i Mnoge ostale stuari sloxene po Petru Zoranichiu Nignaninu. In Venetia, Appresso Domenico Farri, in contrata di S. Antonio. MDLXIX.

Paolo Aldo R o s s i, "Igra tarota između 'hermetizma' i 'kazališta pamćenja'", cit. u: Diego Meldi, *Tarot: povijest, simbolizam, igra*, prijevod: Lidija Šare, Marjan tisak, Split, 2002. Isto vidi i u: <http://www.airesis.net/IlGiardinoDeiMagi/Giardino%201/rossi%20tarocchi%201.htm>

Slavomir S a m b u n j a k, "Čakavski romani suprotiva Turkom", izlaganje pročitano na Drugim zadarskim filološkim danima, 2009.

Slavomir S a m b u n j a k, "Planine di Zoranić e la tematica degli trionfi", članak primljen za tisak u zborniku *Letteratura e cultura tra le due sponde d'Adriatico*, Zadar, 2010.

Slavomir S a m b u n j a k i Z a n e t a S a m b u n j a k, *Tragalac za smislom. Zbiljsko i mitsko u djelu Petra Hektorovića*, Demetra, Zagreb, 2009.

Zaneta S a m b u n j a k, "Planine, viteški roman Petra Zoranića", članak u rukopisu, pročitano na kroatološkome skupu u Zagrebu 2010. godine.

Ivan S l a m n i g, *Svjetska književnost zapadnog kruga. Od srednjega vijeka do današnjih dana*. Uz suradnju dra Aleksandra Flakera i Svevlada Slamniga, Školska knjiga, Zagreb, 1973.

Milivoj S o l a r, *Književni leksikon. Pisci, djela, pojmovi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.

Mirko T o m a s o v i ć, "Prof. Ivan Slamnig o ranom hrvatskom petrarkizmu", *Umjetnost riječi*, 1-2, 2003, str. 59-66.

Mirko T o m a s o v i ć, "Zoranić i Petrarca", u: *Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama*. Radovi međunarodnog simpozija / Atti del convegno internazionale. Priredio / A cura di Frano Čale, JAZU, Zagreb, Dubrovnik, 1978, str. 495-513.

Vojmir V i n j a, *Francuska književnost. Srednji vijek. Književnost srednjeg vijeka do početka stogodišnjeg rata*, u: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3., uredila Gabrijela Vidan, Liber / Mladost, Zagreb, 1982.

Andrea Vitali i Terry Z a n e t t i, *I Tarocchi*, http://209.85.129.132/search?q=cache:5rBYEGFEyIJ:www.edizionimartina.com/edizioni_martina/DetailTesti/286.asp+vitali%2Bpetrarca%2Btarocchi&cd=2&hl=hr&ct=clnk&gl=hr

Josip V o n č i n a, "Neke osobine Zoranićeva stila", u: *Analize starih hrvatskih pisaca*, Čakavski sabor, Split, 1977, str. 151-159.

Oswald W i r t h, *I tarocchi*, Prefazione di Roger Caillois, Edizioni Mediterranee, Roma, 1986.

Petar Z o r a n i ć, *Planine*, u: Petar Zoranić, *Planine* i Juraj Baraković, *Vila Slovinka*, priredio Franjo Švelec, Zora / Matica hrvatska, Zagreb, 1964.

Petar Z o r a n i ć, *Planine*, za tisak priredili i uvodne rasprave napisali Franjo Švelec i Josip Vončina, *Stari pisci hrvatski*, knj. 41., JAZU, Zagreb, 1988.

ENIGMISTICA NELL'OPERA PLANINE DI PETAR ZORANIĆ

RIASSUNTO

Dopo aver messo in rilievo i procedimenti enigmistici nell'opera *Planine* di Petar Zoranić, nel saggio si cerca di ipotizzare soluzioni "velate" del romanzo ciacavo che fino ad oggi risultano non risolte. In seguito i risultati ottenuti sono messi a confronto con l'allora contemporanea prassi nelle letterature romanze.

PAROLE CHIAVE: *Petar Zoranić, planine, indovinello.*